

Доц. др Јован Ј. Алексић*

Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици

СВЕЧАНА ПРОСЛАВА ПРВЕ ДЕЦЕНИЈЕ РАДА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У СКОПЉУ

Апстракт: У раду се на основу доступних извора, штампе и релевантне литературе говори о свечаности која је приређена 1. фебруара 1931. године поводом десетогодишњице рада Филозофског факултета у Скопљу, једине високошколске институције јужних крајева југословенске монархије. У склопу наведене манифестације истовремено је обележен и Савиндан. Одржана је свечана седница Савета овог факултета, чули су се поздравни говори високих званика, обављено је освећење темеља студентског дома, отворена је изложба старих штампаних и рукописних књига, древних фресака, археолошких и етнографских збирки у Музеју Јужне Србије. Светковина је окончана представом у скопском Народном позоришту. Главни организатор и домаћин скупа био је истакнути теолог и историчар Радослав Грујић, тадашњи декан Филозофског факултета у Скопљу.

Кључне речи: Филозофски факултет у Скопљу, прослава, Радослав Грујић, Јужна Србија, Краљевина Југославија.

*

После Балканских ратова (1912–1913) и присаједињења Рашко–полимске области, Косова, дела Метохије и Вардарске Македоније Краљевини Србији, у кругу интелектуалаца око Јована Цвијића и Љубомира Јовановића родила се мисао о оснивању високошколске установе у Скопљу, чији би задатак био изучавање друштвено–хуманистичких наука, просветно–национални рад на терену и формирање будућег научног подмлатка. Практичну реализацију ове идеје је, међутим, спречило избијање Првог светског рата (1914–1918).¹

Недуго након завршетка овог глобалног сукоба и формирања Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, покренута је иницијатива од стране министра просвете Павла Маринковића да се у Скопљу оснује Филозофски факултет.

* jovan.aleksic@pr.ac.rs

¹ Владан Јовановић, „Просвета – најбржи творац нације”: Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941“, *Токови историје*, бр. 2/2011, 23.

Он је децембра 1919. године упутио писмо тадашњем ректору Београдског универзитета Јовану Цвијићу, у којем је тражио да институција на чијем је челу искаже своје мишљење о наведеној иницијативи.² Већ сутрадан је заседао Савет Универзитета у Београду и подржао предлог министра Маринковића, истакавши да ће оснивање Филозофског факултета у Скопљу бити од великог националног и културног значаја. То је посебно било важно у контексту акције масовног описмењавања јужних крајева државе, где је почетком двадесетих година 20. века више од 80% становника било неписмено.³ На истој седници постављено је питање статуса будућег Филозофског факултета у Скопљу (односно његове самосталности) и одлучено да се о томе прво изјасни Филозофски факултет у Београду. Савет Филозофског факултета у Београду подржао је иницијативу за покретање рада Филозофског факултета у Скопљу, с тим да споменута установа има аутономни, а не потпуно самостални карактер. То јест, да Филозофском факултету у Скопљу матична институција буде Филозофски факултет у Београду, односно Београдски универзитет. Овакав став добио је подршку Савета Универзитета у Београду последњег дана децембра 1919. године. Два месеца касније, 2. фебруара 1920. године, донета је Уредба о оснивању Филозофског факултета у Скопљу, којом је званично „рођена“ ова институција.⁴

За првог декана скопског Филозофског факултета изабран је Тихомир Остојић, еминентни историчар књижевности, књижевни и позоришни критичар и музиколог. Поред редовног професора Тихомира Остојића, који је држао наставу српске и југословенске књижевности, наставни кадар новооснованог факултета чинили су редовни професор Степан Михајловић Куљбакин (словенска филологија), ванредни професор Радослав Грујић (историја српског народа), ванредни професор Светомир Ристић (филозофија и логика), доцент Димитрије Мита Костић (српска историја), доцент Грга Новак (историја Средњег века), доцент Павле Чубриловић (педагогија и етика), хонорарни професор Милош Ивковић (српски језик), хонорарни професор Петар Михајловић Бицили (историја Старог и Средњег века) и хонорарни професор Николај Љвович–Окуњев (археологија). Ваља напоменути да Николај Михајлович–Бубнов и Павле Чубриловић нису ступили на дужност наставника из оправданих разлога (Михајлович–Бубнов ангажован је на Љубљанском универзитету, а Павле Чубриловић изабран за народног посланика).⁵

² Светислав К. Марковић, Јаков Ивановић, „Школство Јужне Србије од 1912. до 1937.“, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912–1937*, (Скопље: Штампарија „Јужна Србија“, 1937), 947.

³ Vlado Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929 (Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS)*, (Beograd: INIS, 2002), 333.

⁴ Светислав К. Марковић, Јаков Ивановић, *н. д.*, 948.

⁵ „Филозофски факултет у Скопљу – оснивање и почеци прве високошколске установе на Југу“, <https://srbi.org.mk/filozofski-fakultet-u-skoplju-osnivanje-i-pocesirpve-visokoskolske-ustanove-na-jugu/> приступљено 25. 6. 2023.

Управа скопског Филозофског факултета се на самом почетку свог мандата суочила са бројним проблемима и изазовима, почевши од непостојања адекватног простора где би се одржавала настава, недостатка библиотеке, намештаја, наставних средстава. Благодаревши прегалаштву и ентузијазму декана Тихомира Остојића, његовог заменика Радослава Грујића и њихових колега и сарадника, до новембра 1920. године обезбеђени су какви–такви услови за одржавање наставног процеса. Зграда „Идадије“, односно некадашње османске Учитељске школе, одабрана је као привремено решење за одржавање наставе, а уз њу је набављена и мања библиотека. Гдину дана касније Филозофски факултет у Скопљу добио је сопствену зграду, око чијег дворишта је почетком 1924. године подигнута ограда од цигле.⁶ Зграда факултета се налазила на левој обали Вардара, на кеју „13. октобар“, у близини катедралног храма Свете Богородице.⁷

Прва академска година на скопском Филозофском факултету започела је 1. новембра 1920 године, расписивањем конкурса за упис студената на књижевност, лингвистику, историју, филозофију и педагогију. Према подацима Светислава К. Марковића и Јакова Ивановића, пријавило се свега 22 кандидата,⁸ док историчар Владан Јовановић каже да су редовна предавања кренула 21. децембра 1920. године пред око 60 уписаних студената.⁹ Све у свему, евидентно је да се пријавило мање кандидата него што се очекивало, али се њихов број из године у годину повећавао, што се да видети из следеће табеле:

Школска година	1920/21.	1921/22.	1922/23.	1923/24.	1924/25.	1925/26.	1926/27.	1927/28.	1928/29.	1929/30.	1930/31.
Број студената	22	69	96	117	135	147	106	102	130	156	128
Број наставника	9	10	12	12	13	11	14	20	18	18	21

(Извор: Светислав К. Марковић, Јаков Ивановић, *н. д.*, 948.)

Према подацима самог Филозофског факултета у Скопљу, највише студената било је из јужних крајева Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,

⁶ *Službene novine Kraljevine SHS*, br. 19, 26. 1. 1924, 5.

⁷ „Развој Филозофског факултета у Скопљу у периоду 1920–1941. године“, <https://srbi.org.mk/razvoj-filozofskog-fakultetau-skoplju-u-periodu-1920-1941-godine/>, приступљено 27. 6. 2023.

⁸ Светислав К. Марковић, Јаков Ивановић, *н. д.*, 948.

⁹ Владан Јовановић, *н. д.*, 24.

мада је младих академских грађана било и из других делова југословенске државе, али и оних пореклом из Русије, Бугарске и Грчке.¹⁰ Интересантно је истаћи да је првих неколико година свог битисања Филозофски факултет у Скопљу био препознат као „женски“, јер су студенткиње чиниле чак 75–80% од укупног броја уписаних.¹¹

Организација наставе и семинара развијала се у зависности од тога како су поједине катедре попуњаване. Настава је у почетку извођена само на историјско–филолошком одсеку и трајала је шест семестара (од 1922. осам семестара), а за њу је било задужено по двоје редовних и ванредних професора, троје доцената и троје хонорарних професора.¹² Како нису све катедре имале своје предаваче, постепено су се проширивале катедрама за немачки језик и књижевност (1920/21), француски језик и књижевност (1924) и упоредну књижевност (1926). До 1927. године Филозофски факултет у Скопљу основао је 12 семинара и један научни институт: семинар за историју Јужних Словена, основан 1920. године; семинар за јужнословенску књижевност, основан 1920. године; семинар за етнологију, основан 1922. године; семинар за теоријску филозофију, основан 1922. године; Географски институт, основан 1922. године; семинар за српскохрватски језик и словенску филологију, основан 1923. године; семинар за историју Новог века, основан 1925. године; семинар за археологију и историју уметности, основан 1926. године; семинар за упоредну књижевност, основан 1926. године; семинар за француски језик и књижевност, основан 1926. године; семинар за немачки језик и књижевност, основан 1926. године; семинар за педагогију, основан 1926. године; семинар за историју Средњег века, основан 1927. године.¹³

Током 1927. године донете су измене Уредбе из 1920. године, према којима су студенти били уписивани по систему група, а у свакој групи предмети под „А“, „Б“ и „В“. На основу тога, студенти су могли да бирају између следећих група: (XI) Антропогеографска група; (XII) Група за народни језик; (XIII) Група за Народни језик и књижевност; (XIV) Група за Народну књижевност; (XV) Словенска група; (XVI) Класична група; (XVIII) Романска група; (XIX) Немачка група; (XX) Група за народну историју; (XXI) Група за општу историју; (XXIII) Група за Компаративну књижевност; (XXIV) Етнолошка група; (XXV) Филозофска група; (XXVI) Психолошка група; (XXVII) Педагошка група.¹⁴

¹⁰ *Меморандум о Филозофском факултету у Скопљу*, (Скопље : [б. и.], 1933), 17–20.

¹¹ Владан Јовановић, *н. д.*, 27.

¹² *Исто*, 25.

¹³ „Развој Филозофског факултета у Скопљу у периоду 1920–1941. године“, <https://srbi.org.mk/razvoj-filozofskog-fakulteta-u-skoplju-u-periodu-1920-1941-godine/>, приступљено 27. 6. 2023.

¹⁴ „Развој Филозофског факултета у Скопљу у периоду 1920–1941. године“, <https://srbi.org.mk/razvoj-filozofskog-fakulteta-u-skoplju-u-periodu-1920-1941-godine/>,

Филозофски факултет у Скопљу одржавао је живе везе са другим високошколским институцијама југословенске државе. То се најбоље може видети на примеру ангажовања еминентних научника са универзитета у Загребу или Београду. Тако је, примера ради, маја 1923. године студентима скопског Филозофског факултета предавања држао Фердо Шишић, професор загребачког универзитета. Ту су били и Владимир Ђоровић и Хенрик Барић са београдског универзитета. Децембра 1924. године у улози гостујућег професора био је Бранко Водник, са загребачког универзитета. Тихомир Ђорђевић, професор Универзитета у Београду, провео је цео летњи семестар 1925. године у Скопљу и држао редовна предавања из ентографије и етнологије.¹⁵

Поред споменутих професора, вреди напоменути да је Филозофски факултет у Скопљу, у циљу подизања квалитета наставно–научног рада, ангажовао на десетине реномираних стручњака као што су Александар Соловјев, Никола Вулић, Глигорије Глиша Елезовић, Јован Хаџи Васиљевић, Тиро Трухелка, Никола Радојчић, Герхард Геземан, Атанасије Урошевић, Јован Ердељановић, Александар Дероко, Милан Кос, Станко Караман, Тома Смиљанић Брадина, Миленко Филиповић, Јован Радонић, Делимир Лазаревић, Миодраг Грбић, Жарко Татић, Растислав Марић, Јевгениј Ањичков, Грегор Цремошник, Василије Ђерић, Никола Вулић, Франце Менсенел, Алексије Јелачић, Момчило Селесковић, Јосип Матасовић, Душан Недељковић, Првош Сланкаменац, Перо Слијепчевић, Петар С. Јовановић и други.¹⁶

Посебну важност делатности Филозофског факултета у Скопљу даје чињеница да се ова установа није бавила само образовним и педагошким радом, већ и да је била својеврсни расадник других важних друштвених, културних и омладинских институција. Споменућемо да је са тог факултета потекла иницијатива да се у Скопљу 1921. године оснује Музеј Јужне Србије, који је касније постао једна од најзначајнијих културних установа јужних крајева југословенске државе. Исте године основано је и Скопско научно друштво, које је себи поставило задатак да „ради и организује рад приступљено 27. 6. 2023; Првош Сланкаменац, „Филозофски факултет у Скопљу 1920–1930“, *Годишњак Скопског Филозофског факултета, I*, (Скопље: Филозофски факултет, 1930), 1–16.

¹⁵ „Наставни кадар Филозофског факултета у Скопљу 1920–1941 – научна и грађанска елита једног доба (IV)“, <https://srbi.org.mk/nastavni-kadar-filozofskog-fakulteta-u-skoplju-1920-1941-naucna-i-gradjanska-elita-jednog-doba-iv/>, приступљено 29. 6. 2023.

¹⁶ „Наставни кадар Филозофског факултета у Скопљу 1920–1941 – научна и грађанска елита једног доба (IV)“, <https://srbi.org.mk/nastavni-kadar-filozofskog-fakulteta-u-skoplju-1920-1941-naucna-i-gradjanska-elita-jednog-doba-iv/>, приступљено 29. 6. 2023; Milosav Janićijević, *Stvaralačka inteligencija međuratne Jugoslavije*, (Београд: Институт друштвених наука, Центар за социолошка истраживања, 1984), 283.

на свестраном научном проучавању Јужне Србије и суседних области“. ¹⁷ Од априла 1925. године друштво је покренуло научни часопис „Гласник Скопског научног друштва“, који је излазио као годишњак. Савременици тих догађаја сведоче да највеће заслуге за оснивање споменутих институција припадају Радославу Грујићу, преданом истраживачу, сакупљачу и чувару српског културног наслеђа. ¹⁸

Током прве деценије рада скопског Филозофског факултета основано је Академско литерарно друштво „Његош“ (1921), Географско друштво (1922), Друштво за српски језик и књижевност (1926), Академско певачко друштво „Обилић“ (1928), Академско географско–етнографско студентско друштво „Јован Цвијић“ (1929) и друштво „Јефимија“ (1930). Такође, не треба заборавити ни установе попут Народног универзитета (1922) и прве скопске јавне библиотеке, која се налазила у оквиру факултета (1920). ¹⁹ Најактивнији део споменутих институција били су, разуме се, скопски студенти. Они су, такође, помагали своје сиромашне колеге кроз „потпорно и репрезентативно удружење“. Имали су и свој шаховски и аеро–клуб. ²⁰ Током 1930. године основано је друштво за подизање Студентског дома у Скопљу, чији је покровитељ био патријарх српски Варнава. Један од првих и највећих дародаваца овог удружења био је краљ Александар I Карађорђевић, који је приложио 25.000 тадашњих динара. ²¹

И поред несумњиво благотворног утицаја на живот Скопља и јужних крајева југословенске монархије, половином двадесетих година 20. века почеле су колати гласине о потенцијалном затварању Филозофског факултета. Разлози који су за то навођени тицали су се, пре свега, лоше финансијске ситуације. Да наведене гласине нису биле само празне речи потврђује и говор тадашњег министра просвете Стјепана Радића, који је средином децембра 1925. године у Марибору рекао да је „боље имати један добар факултет на једном месту, рецимо Пољопривредни факултет у Загребу“, уместо кога би требало укинути Правни факултет у Суботици или Филозофски факултет у Скопљу. ²² Ту су били и проблеми политичке природе. Током 1927. године на скопском Филозофском факултету откривена је група чланова Македонске омладинске тајне револуционарне организације

¹⁷ Вој. С. Радовановић, *Скопско научно друштво – Годишњак I–VIII, (1921–1928)*, (Скопље: Скопско научно друштво, 1928), 23.

¹⁸ Мирко Јовановић, Вој. С. Радовановић, Стојан Зафировић, „Друштва и установе – Музеј Јужне Србије – Скопско научно друштво – Национална просвета и култура – Певачка и музичка друштва“, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912–1937*, (Скопље: Штампарија „Јужна Србија“, 1937), 1007, 1009.

¹⁹ Исто, 1010, 1013–1014, 1019–1021.

²⁰ Исто, 1019.

²¹ Првош Сланкаменац, н. д, 14.

²² Владан Јовановић, н. д, 33.

(Македонската младежка тайна револуционна организација), блиске ВМРО, којој је касније и суђено. Према речима историчара Владана Јовановића, тадашњи декан Петар Колендић је молио министра просвете да му се разјасне све чешћи новински наслови о укидању скопског факултета, пошто су деловали деморалишуће на наставни кадар, студенте и скопско грађанство.²³ Ипак, на крају, скопски Филозофски факултет је „преживео“ и дочекао прву деценију свог постојања у слављеничкој атмосфери.

Припреме за организацију прославе десетогодишњице рада Филозофског факултета у Скопљу поклопиле су се са избором новог декана. Уместо Милана Прелога, чувеног историчара и преводиоца, маја 1930. године изабран је више пута спомињани теолог и историчар Радослав Грујић, који је улагао све своје напоре да рад институције на чије је чело дошао подигне на што виши ниво. С тим у вези, исте године покренут је „Годишњак“, званични научни часопис Филозофског факултета у Скопљу.²⁴ Организација свечане прославе прве деценије делатности скопског Филозофског факултета осмишљавана је озбиљно и темељно. Одлучено је да се прослава Светог Саве и десетогодишњег јубилеја одрже истовремено – 1. фебруара 1931. године. Позивнице за тај догађај упућене су на највише државне, научне, војне, верске, културне и уметничке адресе Краљевине Југославије.

Програм прославе предвиђао је следећи протокол:

10 часова – Примање званица и упис у факултетску споменицу;

10.30 часова – Светосавска свечаност;

11 часова – Свечана седница савета Филозофског факултета у Скопљу и поздрави делегата;

12 часова – Освећење темеља студентског дома;

15 часова – Разгледање изложбе старих штампаних и рукописних књига, фресака, археолошких и етнографских објеката, изложених у Музеју Јужне Србије;

20.30 часова – Свечана представа у скопском Народном позоришту.

Првог фебруара 1931. године, око 7.30 часова ујутру, београдским возом допутовали су у Скопље министар просвете Божидар Максимовић, заступник ректора Београдског универзитета Тихомир Ђорђевић, декан београдског Филозофског факултета Влада Петковић, продекан Милорад Поповић, професор Веселин Чајкановић и професор Недељко Кошанин. Ваља споменути да је допутовао и заступник суботичког Правног факултета, професор Лаза Костић. Угледне госте на скопској железничкој станици дочекали су бан Вардарске бановине Живојин Лазић, командант Треће армије генерал Милан Недић, декан скопског Филозофског факултета

²³ Vladan Jovanović, *н. д.*, 339.

²⁴ Владан Јовановић, *н. д.*, 31.

Радослав Грујић са наставницима факултета, градоначелник Скопља Јосиф Михаиловић, начелници бановинских одељења, велики број угледних грађана и представника свих скопских удружења и корпорација.²⁵

Гости су у 9 часова дошли у зграду факултета и уписали се у свечану књигу. Југословенског суверена, краља Александра I Карађорђевића, на свечаности је заступао генерал Милан Недић. Прослава је почела око 10 часова у свечаној сали Филозофског факултета у присуству краљевог заступника, министра просвете, бана, председника општине и представника свих скопских културних, националних друштава и великог броја отмене публике. Запажени су били и изасланици појединих срезова Вардарске бановине. Свечаност је отпочела певањем државне химне у извођењу скопског академског хора „Обилић“. Затим је уследио црквени обред. Пошто је црквени обред обављен, декан Филозофског факултета у Скопљу Радослав Грујић замолио је професора Николу Банашевића да јавно изнесе извештај о легатима и фондовима који су даровани факултету, као и да саопшти информације о наградама које су додељене студентима за постигнуте успехе током академског образовања. Професор Банашевић саопштио је да је награду „Н. В. Краља за најбоље израђени темат“ добио Благоје Чупаревић, родом из Призрена. Тема његовог рада је била „Турске речи у призренском говору“. Другу награду од 2.000 динара добила је студенткиња Негосава Исаиловић. Тема њеног рада је била: „Јавни радници пореклом из Јужне Србије на подизању духовне и материјалне културе у северним српским крајевима“. Прву награду из фонда Самуила и Голуба Јањића од 1.500 динара добила је студенткиња Василија Петровић на темат „Верски обичаји у Куманову“. Другу награду из истог фонда од 1.000 динара добила је Златка Анђелевић са темом „Обичаји приликом смрти и погребa у Велесу“. Награду декана Радослава Грујића од 500 динара добио је студент Ђорђе Стевановић.²⁶

Важно је споменути да је постојало и посебно признање „Златни прстен Друштва Светог Саве“, које је ово удружење додељивало најбољем студенту. Истакнуто је да је споменуту награду добила студенткиња Милка Аничин, која је дипломирала на скопском Филозофском факултету 1930. године са најбољим успехом. Такође, професор Банашевић је нарочито подвукао да је „пре извесног времена основан један завидан фонд Михаила Јевтовића од 280.000 динара, од тога 85% за издржавање сиромашних студената овдашњег факултета“ и да је општина града Скопља одредила редовну

²⁵ А. Мусанић, „Велике свечаности у Скопљу: Прослава 10-годишњице Филозофског факултета“, *Време*, бр. 3267 (2. 2. 1931.), 5.

²⁶ Б. Граовац, „Скопски филозофски факултет прославио је јуче свечано десетогодишњицу свога рада“, *Политика*, бр. 8168 (2. 2. 1931), 5; А. Б. „Данас је у Скопљу свечано прослављена десетогодишњица филозофског факултета“, *Правда*, бр. 33 (2. 2. 1931.), 2.

стипендију од 500 динара месечно за једног студента или студентињу родом из овог града.²⁷

После тога је декан Грујић отворио свечану седницу Филозофског факултета у Скопљу говором којим је одао поштовање и захвалност свим људима који су уложили највеће напоре за ослобођење “Јужне Србије” и тако створили могућност да се оснује институција на чијем је челу. Међу највећа имена тог историјског подухвата декан Грујић издвојио је краља Петра I Карађорђевића и предложио да се у знак најдубљег пијетета према његовим сенима одржи минут ћутања. Затим је одато поштовање и сенима Павла Маринковића и Јована Цвијића, које је сматрао најзаслужнијим за формирање скопског Филозофског факултета. Након тога, прочитан је поздравни телеграм краљу Александру, који се у том моменту налазио у Шестинама код Загреба. У телеграму је писало следеће:

„Његовом Величанству Краљу Александру Првом, Загреб.

Обележавајући први децениј свога научног и просветног рада у старој престоници наших царева и полажујући темеље студентском дому Краља Петра Ослободиоца, свечани скуп на филозофском факултету у Скопљу поздравља свог узвишеног владара са најдубљим осећајима оданости и привржености.

У Вашем Величанству дивна земаља наша гледа свог узвишеног вођу а наука и просвета свога најплеменитијег заштитника и добротвора.

Дао добри Бог да сва племенита настојања Вашег Величанства за свестрани прогрес драге нам отаџбине буду остварена са најбољим и најлепшим резултатима.

Декан филозофског факултета

Др. Рад. М. Грујић.“²⁸

Након читања телеграма, уследио је аплауз. Изражена је захвалност министру просвете Максимовићу на његовом интересовању за рад факултета. Предложено је да се и председнику југословенске владе Петру Живковићу пошаље поздравни телеграм, што је примљено са одобравањем. Поздрављени су ректор Београдског универзитета, бан Вардарске бановине, председник скопске општине и остали високи гости који су својом подршком допринели развоју скопског Филозофског факултета.²⁹

Затим је декан Грујић одржао једну дужу беседу у којој је врло инспиративно говорио о значају десетогодишњег рада институције коју је предводио. Истакао је да је највише енергије утрошено у стварању и организовању нужних помоћних средстава и института за научни рад: у спремању наставничких предавања, у настојању да се социјално заштите

²⁷ Исто, 5; Исто, 2.

²⁸ Исто, 5.

²⁹ Исто, 5.

сиромашни и вредни студенти, да им се осигура адекватан смештај. Похвалио је рад на обогаћивању библиотечног фонда факултета: централна библиотека са семинарским и институтским стручним књижницима имала је већ преко 60.000 свезака и није служила само универзитетским наставницима и студентима, него и свим другим грађанима Скопља. Подвукао је значај оснивања Скопског научног друштва, Музеја Јужне Србије и других установа и удружења која су настала захваљујући позитивном утицају Филозофског факултета. Апострофирао је вредност простора Јужне Србије када је у питању језик, култура, историја, уметност, духовност, идентитет, поручивши да се на свим пољима друштвено–хуманистичких наука мора још много систематски радити. Није заборавио ни природне науке: „Слична је важност Јужне Србије и у области чисто природних наука, те су предмети живот проучавања и њени географски и геолошки проблеми, а нарочито њено рудно благо, флора и фауна. Један део тог досадашњег рада, већ је објављен у великом броју чланака, штампаних у осам књига Скопског научног друштва, а и по разним другим нашим и страним научним публикацијама.“³⁰ На крају свог излагања, декан Грујић се обратио се студентима и указао им на пут којим треба да иду „у служби Краљу, отаџбини и народним иделима“.³¹

Након декана Грујића, реч је узео генерал Милан Недић: „Као изасланик Њ. В. Краља благодарим вам на топлим изразима верности и оданости према Њ. В. Краљу. Ја ћу бити веран тумач ваших узвишених осећаја. У исто време, у име Њ. В. Краља, честитам Скопском универзитету десетогодишњицу труднога, кориснога и посве успелога рада на пољу културном, научном и националном.

Уверен сам да ће Скопски универзитет у будућности и надаље бити жариште културе, науке и напретка на нашем класичном Југу, понос Југославије и дом у коме ће се неговати са особитим пиететом служба нашим великим идеалима: Њ. В. Краљу, нашем напаћеном народу и нашој прослављеној јуначкој отаџбини – Краљевини Југославији.

Честитајући вам још једанпут данашње значајно славље, ја вас, господо професоре и слушаоце универзитета, поздрављам са: Живели!“³²

После говора генерала Недића, реч је добио министар просвете Божидар Максимовић. Он је у својој беседи истицао специфичну важност национално–просветне мисије коју је током прве деценије свог постојања обављао Филозофски факултет у Скопљу: „У своме раду факултет је имао да буде и средиште наше науке, носилац наших традиција и проповедник нашег државног и националног јединства. Истражујући по богатој прошлости

³⁰ Исто, 5.

³¹ Исто, 5.

³² Исто, 5.

Јужне Србије и везујући је после столетних трагања упоредо са другим спонама и својом научничком акцијом за велику југословенску садашњицу, овај факултет врши и тек има да врши у првом реду једну националну мисију какву заслужују са пуним правом земље Немањине и Душанове, ту где је створена српска царевина и српска патријаршија и где су изграђени, а упркос варварском уништавању, делом и очувани, многи споменици српске славе и величине, где се родио нимбус великог југословенског мисионара Светог Саве и где се зачала легендарна традиција Краљевића Марка. То је благодаран и пун части задатак. Он намеће факултету племениту амбицију да на овој страни буде наша сигурна мртва стража, а у свим питањима, која се тичу Јужне Србије, њене прошлости садашњости и будућности, један признати научни ауторитет. Идући за том амбицијом и остварујући је, он ће од истраживача народног тла постати снажна светлост сабраних вредности и народне традиције и народне снаге, која ће се опет своме извору вратити, поново проницати и прожимати овај крај и његове младе нараштаје. За наставнике свих школе, а овакве поготову, лепота и величина њиховог наставничког посла јесте у првом реду у томе, што су они, да употребим реч једног младог и незнатног малог радника, вазда окренути Истоку са кога се сунце рађа, вазда су са онима који тек наступају и на којима је сутрашњица и будућност. А њиховим ученицима на свим факултетима, а на овоме у првом реду, понос и снага нека је у томе што ослобођење и уједињење нашег народа неће гледати као неки далеки и недоследи сан својих младићких идеала већ као живе стварности оваплоћену у великој и снажној Краљевини Југославији. Она се, Богу хвала, из дана у дан све више ојачава и сређује, а оно што не изврши и не доспе ова генерација, то је на вама, на омладини, која је увек нада и узданица сваке земље. Носећи већ са домаћег огњишта све велике одлике Јужне Србије и ваших највећих предања, а наоружани знањима и врлинама, што их ова школа треба да негује и шири, ви ћете бити довољно оспособљени за тај будући рад и за те напоре. На тај начин школа ни њени васпитаници неће промашити свој циљ, неће остати постидни пред историјом.

У дубоком уверењу да је ова школа кадра остварити све те наше наде, у жељи да њен плодотворни рад у најкраћем времену буде проширен и на подручје природних наука, честитам у име Краљевске владе наставницима и ученицима њихову данашњу свечаност и молим да сви скупа поздравимо усрдним и топлим поздравом ову школу и врховног заштитника књиге и науке, изградитеља и добротвора Јужне Србије. Живео Њ. В. Краљ Александар Први и Његов Краљевски Дом!³³ Министар Максимовић је свој надахнути говор завршио ускликом „Виват академиа“, након чега су сви присутни устали и овацијама поздравили наступ југословенског министра просвете.

³³ Исто, 5.

После тога је заступник ректора Београдског универзитета и друштва Светог Саве Тихомир Ђорђевић честитао школску славу и десетогодишњи јубилеј скопском Филозофском факултету, истакавши да је улога скопског факултета „олакшана великом љубављу Београдског универзитета, коју он указује не само скопском факултету, него и целој Јужној Србији“, што важи и за друштво Светог Саве.³⁴

Потом је устао и бан Вардарске бановине Живојин Лазић, који је у своме наступу истакао да је Вардарска бановина, ценећи Филозофски факултет и научни рад на Југу унела у свој буџет да Скопском научном друштву додели 100.000 динара, Музеју Јужне Србије 90.000 динара, иницијативи за подизање студентског дома 200.000 динара, три стипендије по 1.000 динара вредним ученицима и да ће одредити две сталне награде за светосавске темате. Истакао је да „може да служи на част овог факултету што је успео да са својим свршеним студентима у великом делу попуни проређене просветне редове“, да су „наставници овог факултета васпитавали и земљу и народ, трудивши се да у своме научном раду много више даду него што се могло очекивати“.³⁵

После бана Живојина Лазића говорили су још професор Веселин Чајкановић, Стојан Зафировић, директор мушке гимназије у Скопљу, Лаза Костић, представник Правног факултета из Суботице, Петар Суботић, председник Југословенске омладине Вардарске бановине, Цветко Радуловић, учитељ, др Марковић, старешина Соколске жупе Краљевића Марка и Александар Наковић, бивши студент Скопског факултета, наставник Врањске гимназије. Сви поменути говорници срдечно су честитали скопском Филозофском факултету свечану десетогодишњицу рада.³⁶

Затим је реч поново узео декан Грујић, који се свим присутним људима свесрдно захвалио на упућеним честиткама и пруженој подршци. Потом су сви изашли из факултетске свечане сале и кренули на освећење темеља новог студентског дома у универзитетском парку, у непосредној близини зграде факултета.³⁷ Приликом освећења камена темељца студентског дома, декан Грујић је прочитао повељу у коју су унета имена свих оних који су допринели подизању дома, на првом месту име краља Александра, затим министра просвете Божидара Максимовића, патријарха српског Варнаве и бана Вардарске бановине Живојина Лазића. Сам чин полагања камена темељца извршили су генерал Милан Недић и декан Радослав Грујић.

³⁴ А. Мусанић, „Велике свечаности у Скопљу: Прослава 10-годишњице Филозофског факултета“, *Време*, бр. 3267 (2. 2. 1931.), 5.

³⁵ *Исто*, 5.

³⁶ *Исто*, 5.

³⁷ „Летопис Филозофског факултета. Филозофски факултет у Скопљу“, *Годишњак Скопског Филозофског факултета, II (1931–1933)*, (Скопље: Филозофски факултет, 1938), III.

Пошто је и ова свечаност обављена, присутни гости, наставници факултета, награђени ученици и велики број званица, отишли су у официрски дом, где је банска управа приредила свечани ручак у част јубилеја скопског Филозофског факултета.³⁸

На банкету који је одржан у официрском дому, после здравице бана Лазића, краљевог изасланика генерала Недића, декана Грујића, градоначелника Скопља Михаиловића, поново је надахнут говор одржао министар Максимовић, „пред чијим су очима дефиловале војводе и витезови, коњаници и оклопници, великаши и властела, краљеви и цареви, светиње и светитељи, косовски јунаци и мученици, а затим из вековног помрачења и небројених ратника и страдалника, орачи и пастири, скромни гуњеви и реденици, четници и војводе четничке“, побуђујући „сећање на историју овога краја и на чудесне привилегије којему је судбина била доделила“.³⁹

После завршеног банкета, око 15 часова отворена је свечана изложба Етнографског музеја у просторијама зграде Трговачке академије. На изложби су биле заступљене старе српске штампане и рукописне књиге. Нарочито се истицало једно јеванђеље, штампано у Ободу 1498. године, једна штампана књига у Грачаници 1539. године и један редак рукопис из 17. века. Декан Грујић објашњавао је генералу Недићу, министру просвете и осталим гостима значење фресака, икона и других артефаката. Након посећене изложбе, угледни гости отишли су до познатог скопског угоститељског објекта „Српски Краљ“. У 17.40 часова министар просвете Максимовић отпутовао је брзим возом за Београд.⁴⁰

Око 20.30 часова почела је представа у скопском Народном позоришту, уз суделовање академског певачког друштва „Обилић“. Њеним успешним завршетком, званично је окончана свечана прослава десетогодишњице рада Филозофског факултета у Скопљу.⁴¹

Велика светковина поводом прве деценије делатности скопског Филозофског факултета прошла је онако како је очекивано. Била је то достојанствена, добро организована манифестација са пригодним програмом и учешћем угледних људи не само из Скопља и Вардарске бановине, већ и са ширег простора југословенске државе. Та чињеница сведочи да је

³⁸ А. Б. „Данас је у Скопљу свечано прослављена десетогодишњица философског факултета“, *Правда*, бр. 33 (2. 2. 1931.), 3.

³⁹ А. Мусанић, „Велике свечаности у Скопљу: Прослава 10-годишњице Филозофског факултета“, *Време*, бр. 3267 (2. 2. 1931.), 5.

⁴⁰ *Исто*, 5.

⁴¹ А. Б. „Данас је у Скопљу свечано прослављена десетогодишњица философског факултета“, *Правда*, бр. 33 (2. 2. 1931.), 3.

Филозофски факултет у Скопљу за десет година свог постојања изградио имиџ институције за нарочито поштовање, и поред објективних тешкоћа и немалих проблема са којима се суочавао од свог настанка. То је, не треба сметнути с ума, била једина високошколска установа југословенске монархије на простору између Београда и границе са Албанијом, Грчком и Бугарском. На основу досадашњег излагања може се закључити да је поменута институција за првих десет година свог рада оправдала своје постојање. Суочена са послератном немаштином, материјалном, инфраструктурном и технолошком заосталошћу јужних крајева, те разним социјално–политичким кризама и превирањима, она је ипак постала живо средиште просветног, научног и културног живота југословенског југа. Делатност њених наставника, студената и сарадника омогућила је постепени прогрес не само друштвено–хуманистичких наука на овом простору, већ и других аспеката људског стваралаштва. Позитивно је утицала и на развој уметности, природних наука, архитектуре, урбанизма, просторног планирања. Даљи развој Филозофског факултета у Скопљу прекинули су бурни мартовски догађаји у Југославији 1941. године. Након приступања Краљевине Југославије Тројном пакту, великих демонстрација и војног пуча којим је збачена влада Цветковић–Мачек, а на престо доведен малолетни краљ Петар II Карађорђевић, ректорат Универзитета у Београду донео је уредбу о престанку рада Филозофског факултета у Скопљу. До тога је званично дошло 3. априла 1941. године – три дана уочи почетка Априлског рата.⁴²

Литература:

Janićijević, Milosav, *Stvaralačka inteligencija međuratne Jugoslavije*, Beograd: Institut društvenih nauka: Centar za sociološka istraživanja, 1984.

Jovanović, Vladan, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929 (Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS)*, Beograd: INIS, 2002.

Јовановић, Владан, „Просвета – најбржи творац нације”: Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941“, *Токови историје*, бр. 2/2011, 23–41.

Јовановић, Мирко, Радовановић, С. Вој, Зафировић, Стојан, „Друштва и установе – Музеј Јужне Србије – Скопско научно друштво – Национална просвета и култура – Певачка и музичка друштва“, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912–1937*, 1007–1021. Скопље: Штампарија „Јужна Србија“, 1937.

„Летопис Филозофског факултета. Филозофски факултет у Скопљу“, *Годишњак Скопског Филозофског факултета, II (1931–1933)*, Скопље: Филозофски факултет, 1938.

⁴² Владан Јовановић, *н. д.*, 39.

Марковић К. Светислав, Ивановић Јаков, „Школство Јужне Србије од 1912. до 1937.“, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912–1937*, 907–977. Скопље: Штампарија „Јужна Србија“, 1937.

Меморандум о Филозофском факултету у Скопљу, Скопље: б. и, 1933.

Радовановић С. Вој, *Скопско научно друштво – Годишњак I–VIII, (1921–1928)*, 3–55. Скопље: Штампарија „Јужна Србија“, 1928.

Сланкаменац, Првош, „Филозофски факултет у Скопљу 1920–1930“, *Годишњак Скопског Филозофског факултета, I*, 1–16. Скопље: Филозофски факултет, 1930.

Штампа:

Време, Београд 1931.

Политика, Београд 1931.

Правда, Београд 1931.

Službene novine Kraljevine SHS, Београд 1924.

Електронски извори:

„Филозофски факултет у Скопљу – оснивање и почеци прве високошколске установе на Југу“, <https://srbi.org.mk/filozofski-fakultet-u-skoplju-osnivanje-i-pocesci-prve-visokoskolske-ustanove-na-jugu/> приступљено 25. 6. 2023.

„Развој Филозофског факултета у Скопљу у периоду 1920–1941. године“, <https://srbi.org.mk/razvoj-filozofskog-fakulteta-u-skoplju-u-periodu-1920-1941-godine/>, приступљено 27. 6. 2023.

„Наставни кадар Филозофског факултета у Скопљу 1920–1941 – научна и грађанска елита једног доба (IV)“, <https://srbi.org.mk/nastavni-kadar-filozofskog-fakulteta-u-skoplju-1920-1941-naucna-i-gradjanska-elita-jednog-doba-iv/>, приступљено 29. 6. 2023.

Summary

Jovan J. Aleksić

CEREMONY CELEBRATION OF THE FIRST DECADE OF WORK OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY IN SKOPJE

Not long after the end of the First World War and the formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the Minister of Education Pavle Marinković started an initiative to establish a Faculty of Philosophy in Skopje. In December 1919. he sent a letter to the, then rector of Belgrade University,

Jovan Cvijić, in which he requested that the institution headed by Jovan express its opinion on the mentioned initiative. The very next day, the Council of the University of Belgrade met and supported the proposal of minister Marinković, pointing out that the establishment of the Faculty of Philosophy in Skopje will be of great national and cultural importance. On February 2, 1920, the Decree was passed on the establishment of the Faculty of Philosophy in Skopje, which officially “gave birth” to this institution. During the first decade of its existence, the Faculty of Philosophy in Skopje built the image of an institution to be respected, despite objective difficulties and considerable problems it has faced since its inception. It was the only high school institution of the Yugoslav monarchy in the area between Belgrade and the border with Albania, Greece and Bulgaria. Faced with post-war poverty, the material, infrastructural and technological backwardness of the southern regions, as well as various socio-political crises and turmoil, it nevertheless became a lively center of educational, scientific and cultural life of the Yugoslav south part.

On February 1, 1931, a solemn celebration of the tenth anniversary of the work of this institution was organized. As part of the aforementioned event, the day of Saint Sava was also celebrated. A formal session of the council of this faculty was held, greeting speeches by high dignitaries were heard, the consecration of the foundation of the student dormitory was performed, an exhibition of old printed and handwritten books, ancient frescoes, archaeological and ethnographic collections in the Museum of Southern Serbia was held. The celebration ended with a performance in the Skopje National Theater. The main organizer and host of the meeting was a prominent theologian and historian Radoslav Grujić, then dean of the Faculty of Philosophy in Skopje. It was a dignified, well-organized manifestation with an appropriate program and with the participation of distinguished people not only from Skopje and the Vardar region, but also from the wider area of the Yugoslav state.